

ЭК КӨВҮН ХОЙРИН ТУУДЖ

Кезанас авн

Оргн тег делгудан көкбрэд, ола зүсн цецс шавшина. Нур дуурин уса нугьсн-галуд обмлдн. Тенгьрт, уули дотр хутхлдад, кесг-кесг шовуд делад нислдн. Ондр көлтэ, ут кузутэ тогьрун кецин ташуд доньгдн. Царнь дунд, брәсн шилвта тогьруна бәәлд гарад, худгин заньг шовлз-на. Хаджуднь хуралгьата өтк аргьсн, салыкн оргд нуктәгьәр хоршулгада, әлл-әлд багар төвкрләтә. Тер аргьсн заагар, нег бултад орад, тенгьрт өбд брәхасн заньгьин үзүр деер нег гарад, хәрү буугьгад шар доохр шонтл „кук-кук“ болна. Усн ордж бәәх темдг. Эргинин шиирс деврәд, элвг гол болад урсад бәәв. Байрл, оргн тег, кеерәд көкьрх сам болв. „Кук-ку“...

Хаврин түрүн эклснәс авн, намр ирх күртл оргн көк тег мел нәр джиргьлар дүркисн болдж медгднә. Хур орсн цагт хамг эн йовдл улм сәәхрәд, үгтә күн метәр оргн брәгәд дуулад суусн болна. Эн хамгт угин чимлгьин кергтә биш. Тер сәәхн үзмдг тег дундан кеерсн, куклтә куукн метәр нәәхлнә.

Манц гидг голнь, манурсн эклн гол—гигәд кезәнә-кезәнә дуулсн дун, ода ирәд чикнд күнъкннә. Манцын кец оргн. Эргинин шиирс оли салата. Эн-килдәд курисн Эргинин оли хамрмуд уули дотр манурад, деернә оли-оли джирлгьән джирлзәд гүәнә. Орчлнь очта сәәхн! Кезәнә, кезәнәс авн орчлнь тинн.

Яшклин экнәс

Яшкл голин экн, ягьсн ам хол болдв... Деел Яшклин экнд делсдг бәәх салврха хар гер, харач-унарн үйлад бәәнә. Теегин салыкн улм-улм күч авад, терм-унынь ширджннәд-тачканд ирв. Ганцхн гаснас архлата салврха хар гер салыкнд дингдн: хамхрад нурв. Герин эзн залу кеер, күуәй малин ард йовна. Бийнь кеер болв чигн, седкл ухань, хотнд улдсн, салврха хар гер дотр тусна.

—Гер уга үлднә гидгтн эн! Ягьсн хәәр уга, тенгьрт? Ягьла халг!—болад, көндә теегт шуукрал орква. Нань кенлә куундх, кенд зовлнз; ган келх? Әджгә, әрм цагьан көдә! Кууәй йор гисн күчр мергн юмн. Йор урдас, заньг деерәс—гигәд халыг. улгүр харадан келгдхсн. Ардн үлдсн, амиладган цацурсн ацата гергнь, арви улан махч куукдтә, галв болсн салыкнла маргьдг аргь уга, ганцарн герт чиднь күрхсн. Тер хамг цугьар, энд кеер йовсн эзд лавта медгднә. Хамхрад салыкнд нурсн салврха гернь хойр нудннь тодрха үзгднә.

Салыкнд хамхрад нурсн гериннь газа, бичкн куукдән хорма доран авсн, күнд экнь күчр зовлнзтә, элврәд сууна. Кендән келх, ягьла халг? Кең медхмб, экин зовлнзгн? Салыкн номгьрв, хо бурүлини

Омн, малан хотнур залад ялч орад аашна. Ууджм холас идждсн герән угальв.

—Хәрнь, тинмнь лавта билә—гигәд, ут өдрин туршд, хойрдад гуньгр келин, тагч болад олд. Хотндан ирн, харцагьан дун уга, хамхрсн гериннь куушд орв. Хо бурүл дахад, дөрвн терм хоршулад, үлдсн цөбкн ундарнь цахлсд, делгә гер бәрәд авб. Тер сө, делгә гер дотр, герәрн дуурнь куукдтә, хотна ялчн булд куукн тбрәд хонсиг күн медсн уга. Кенд тер куукн кергтә? Туунд Яшкл гидг нерн өггдв, тер куукн өсәд боств.

Ләрин Яшкл эмгн ода найта.

Отхн көвүднннь гөпт, ачан таалси дуулад сууна. Найн насн бас сәәхн насн. Эн ут насна туршарт Яшклин үзсн, совьсн оли. Туунас ахр-ахрар келдв.

бәәсн бәәрдн малин хашас, катгс.

Оли цагт хамдан бәәсн, орсхалыг хойр ах-дуулә әлл болна. Олна хувтә джиргьлин сән хаалгь эклчксн цаг билә. Октябрин алдр революц делгьрдж йовла. Тууна заль теегин арл болсн Оргьахнд күрәд уга. Болв халулн залин уурунь өбрддж йовла.

Гриша, Ләри хойран гердг нег өдр гилтә хойрн төрв. Корниенко Григорий көвүдән Василий—Вася нер өгв, Яшкл,

куунлә эс харгьв. Хонга газрт бәәх хойр голин улс хоорндан, насн-джиргьлин туршд тууль болдж медгднә. Тер оргн, газрнь элвг хаалгьнь оли. Хәрнь тер хамг тууль биш, тууджин лавтрха унн.

Оли дала урд гаргьсн, бсгд тохмта Ләрин гергн Яшклд ода үлдсн гурвн урн: ик көвүнь Муутл, даруикн Буува куукн, отхнь Ваян, орс көвүнь Вася хойрн йрә бондән күрч йовцхана.

Зовлнз тахшсн булд джиргьл кезә үзгдхмб? Зовлнз уга — джиргьл уга, — гигәд уульн дуулхла, Яшклин шавхгдсн хойр нуднәс дакн-дакн хар нүлмсн цалд-цалд асрсна. Арвн нәәмдгч джил, дән-даджгин көл дотр халулн гемар өвдәд, хәләсн авальнь—герин эзн Ләри өнгьрв.

—Әх, Ләри, Ләри!—гидж келчкәд Корниенко Гриша асхрулад бас уульв. Тер даруигьан шин йос харсхар Улана цергт Гриша мордв. Ардан гашута урән Яшклд даалгьад гарв. Тер кеәр хойр өрк өсхнн орлд, буйсхин кемд ирв. Му йорта, хувб? Хойр өркин эзн—халыг, орс хойр, ах-дуамрг болсн залус өдрин хугьрхад гилтә уга болв. Үлдсн булинь Яшкл толгьалв.

Кенз кууктә Яшкл кеду зовлнз үзсн болхв? Кенд тер хамган келхв? Кен тууг медхв? Кезә цагт Яшклин седкл девтхмб?

Үрдн өсв

Яшклин седкл девтх кемнь бас ирв. Тер кем—байрта цаг. Бичкн цагтан куукд багь биш зовлнз өгнә. Ик болад ирхләрин куукд—ик зовлнз болна. Умсх-зүүхн кергтә, уухидхн хәәгднә. Ку кех кергтә, өрк-бул өндәнә. Эн хамг цугьгар экин седклин киләсн, өк гилг элду энькр садн. Кууәй экн—әәдж, усна экн—булг. Урн-садн өсәд-босхла үзсн хамг зовлнз мартгднә.

Зовлнз унад Яшкл эмгн джирн насн күртлән джиргьлин ардас көблдв. Утд көбсн күсл ашдн бутнә. Уугьн көвүнь гертә-малта залу болв, куукан күунд өгв: бас нег өрк-бул. Орс көвүнь Вася өврә көвүн Ваян хойрнь хөрәгьәд күрв. Советин байрта цаг экләд хөрн джил болдж йовхиг Яшкл, эн хойр үрдннн насар тоолна. Хойр отхн көвүднө Октябрлә цацу наста.

Әәждән эдн хойр, седкл салврх уулдвр үзүлхәнә. Гергән суухш: клуб орцхана, комсомолнн хург болад йовцхана, футбол наадцхана, колхозин көдлмшт өдрин дуусн йовна.

—Гер авцхатн, күн болцхатн—гинә Яшкл.

—Цол уга, әәдж,—болад, хәрүднн иялднә.

Советин күчн

Элст шинькәп экләд бәргд-дждәд эдн ирлә, ода балгьсн болад дунгьгәв. Эдн бас өврә гергән бәәнә. Колхоз джил ирвән улм-улм өсәд-брдждәд йовна. Эднә гер дотр бас йсрв: дуулдг машин, радио бәәнә, көвүднн костюм үмсәд, кеерлдәд гарна. Эн хамг сәәхн цаг дәәнә көлд харгьзд цаг зуур түрхиг үәдж кен ирлә.

—Йовтн, цергт мордтн. Эн амгьульнзтә йосан харстн!—гидж келәд, гурвн урән Яшкл эмгн хаалгьднн үдшләв. Көвүднн чигн уульддж бәәхш, бийнь чигн уульдг бәәхш. Болв, үрдән мордулад йовулчкәд, көндәрсн гергән Яшкл невчк меекәрәд, му санад авб.

Улм цаарандан болхла, Яшклин седкл-ухан менрв. Дәәнә көләр урн-саднасн харгьад, бәәсн герәсн көндрәд кесг газр кедв. Джиргьл; байрта сәәхн цаг геедрхмн болхв?

Байрта цаг геедршго! Оли джилд эргәд, хәрү Элстдән Яшкл эмгн, найн наста цагтан гертә-малта, уртә—салта хойр көвүгьтән дахулад ирв. Эднн дждлдж олн зеерннь, ачнр-дажичнрнь бас ирцхәв.

Ку кесн, алтн уурган көкүлсн әәждән Яшкл эмгиг Корниенко Василий Григорьевич Дивн стаци деер машингьәр ирдж тосдг авб.

—Вася—гидж келәд теврәд үмсәд, Яшкл эмгн, байрлсн керә—бәәгнә! гидгәр—усицасн болад уульв. Корниенко Василий Григорьевич Элст балгьснә „Лениск“ колхозд ах хөбч. Сәәнәр көдлсдән ачлгдсн,—ик-багь хойр алтн медләтә.

Эднә байринг угәр цәәлгьәд кергтә биш. Яшкл эмгиг әлд залхан медхәхш, цугьгар хоорндан булалднә.

—Әәдж манад бәәтн... —Әәдж манаг ортн—гилдәд гурвн көвүднн өрк-бул хоорндан булалднә.

—Мана әәдж өврә газртан ирәд, көл-гарнь чангьгьрад, көбдг күндшгго болв. Букл хойр дуунад бәәх Адян тал гуугьгәд йовдг одна. Селә орад Васин тал бас одна,—гигәд отхн берн, Ваннн гергн Гаял, тачкнад инәнә.

Ик көвүн Ләрин Муутлин герт нег сән өдр эдн элг-садарн хурад, байр кецхәв. Цугьгар герт эс багцхав,—элгь тәви күн: эдн Яшкл эмгнә үрд-садд, ачнр-дажичнр, берәдн, зеерннь. Сән тавта болсн, найта эмгн, тегад нигдг „уульв:

Савгьр-савгьр моднә—
Сала бучрин күчн.
Сарул джиргьлгәтә болдгнн Советин йосна күчн.
Өндр-өндр моднә
Үлснс-бучрин күчн.
Өнр-өргн болдгнн
Үрглдж ола күчн...

—Дән уга төвкнүн болтха. Делкә ниндәр амулн бәйтхә—гидж Яшкл эмгн йорәд тә-вб.

СЯН-БЕЛГИН ХАСР.

Бурат деер

Делгә гер удан цагт хотна ард дахад йовб. Ахнр-эгчрининь ардас дахлдад, отхн куукнь Яшкл гидгтә куукн болв. Ахнрнь орсн куутрмуд кедәд көдлмш хәәгьәд тарв. Эгчнрнь эв-зәәгьән бас оли-хав: зәрмнь хәрл мордцхав, зәрмнь хар газрт чигн орцхав. Эцк-эк хойрнь оли үрдтәгьән кесг генад-гесәд йовб чигн, делгә герәсн хагьцдг чадсн уга. Үлдсн отхн куукан Яшклиг Оргьах орулад, Бурат голин өмн амнд бәәсн Церн-Увша көвүн Ләрид өгәд тәвб. Ардн өвгн-эмгн хойран наснь кууәд, зөвн болв. Газр деер тедн, оли үрдннн джиргьл үзсн уга. Газр дор тууг тедн хама үзхмб?..

Орчлнь сәәхн, тег дуулна, тенгьррәр-кесг зүсн уулд нурүлднә. Телтәрнн дүөрү шиирин усн бульгнә, тег дотр мал мәәлдг өбрдднә, орчлнь сәәхн. Орчлнь, чавас, орчлнь—ора болад джора... Оли күмнь хув газр деер уга болхла, тер хув хама бәәдв, тууг кен меддв?

Делгә герәс, Деел Яшклин экнәс мордад, Буратин голин өмн амнд ирсн Яшкл, ур-садан гаргьад, өрк-бул болв. Цагьатин Хамрин наад амнд, өмн Джимргин экнд, Шаргдг булг деер Оргьахн бәәднн. Курлт селән, Оргьахн хойр хоорндан өбрхн. Буратин өмн амнд, хооран хәләсн ик салад Кунькр гидг куутр бәәнә. Эн куутр деер залунь Ләри, Корниенко Григорий орста хойрн Курлт селәнә орс-бачуднн мал хәрүднә. Куутр деер орс, халыг хойр өрк улс, наадк

Ләри хойр көвүгьән Иван—Ваян гидж нерәдв. Гриша, Ләри хойр кеду ялч болв чигн, кирдуньгәрин хурм кегәд байрлдв. Эн хойр көвүдин, байрта цаг эклгьнлә гарсиг тингхдән тедн эс медлә.

Зовлнз уга — джиргьл уга

Джиргьл, зовлнз хойр урлдәд йовна. Байр, гуилд хойр бас дахлднә. Хойр булин байр удан болсн уга. Гришин гергнд гем ирәд, көкүл нилх Ваян өнчрүләд, нег бурж өдр өнгьрв. Гемтә бәәхднә Яшкл, орс халыг хойр көвүнд көкән көкүләд бәәсн. Ода экнь өнгьрдж одхла, нам гергән авад бәәв. Ваян, Вася хойр Яшклин хойр бийәс негл икр хургьд кевтә нудрад ордмн. Тус-туск „өврә“ көкән медцхәдмн.

Удан болсн уга, хойр көвүд унад-дусад бослдад ирв, джил өбдән өбрддж йовцхана. Иим цагтан бичкн куукд басл өкәр! Таалад суух дурн күрнә, таалур куукд гидг унн. Таалур болх күртлән тавлдж экән зовадж авна: кеду сө босад көк өгнә, өлгәгьннь ху-үрәлнә. Гем ирәд, әрә ирнътарннь гихләнн, экнь энләд сууна. Экәс энькр бәәхнн—экин седкл урид.

Яшкл оли урд гаргьла: кесгәсн хагьцла. Экд урн кезәд чигн улу болхш. Эднәнн зовлнз-джиргьл хойран гургүд Яшкл төркән төрүц мартв. Яшкл гол, Бурат хойр ягьсн хол юмсв? Эн насна туршдан гилтә, Деел Яшклд бәәх төркнәсн, Буратд бәәх Яшкл әмтә